

СІМВОЛІКА ЗЕРНЯ І ЯГО ВЫТВОРНЫХ У ВЯСЕЛЬНА-АБРАДАВАЙ ПАЭЗІІ БЕЛАРУСАЎ

КАСПЯРОВІЧ Вольга

Беларускае вяселле ўяўляе своеасаблівы шматгранны комплекс — непарыўнае спалучэнне абрадавых дзеянняў і багатай самабытнай паэзіі, які арганічна ўключае абрадавыя стравы. Ежа, харчаванне акрамя вельмі важнай утылітарнай функцыі набываюць на свяце выразны знакавы, семіятычны, сакральны сэнс. Сярод абрадавых страў на беларускім вяселлі цэнтральнае месца адводзіцца хлебу, які мае цесную сувязь з абрадавым функцыянаваннем зерня і яго вытворных.

Амаль што кожны крок маладых на вяселлі звязаны з абрадавым ужываннем хлеба, з папярэднім разлікам надзяліць маладых шчодрым яго ўраджаем, што так неабходна для сялянскага сямейнага дабрабыту [25, с. 248]. Наогул, у абрадах, звычаях, у песнях і іншых вусна-паэтычных творах хлеб (жыта) — важнейшы вобраз і атрыбут, здольны забяспечыць шчасце і дабрабыт чалавека [28, с. 131].

Хлеб абавязкова бралі ў сваты, хлебом і абразом бласлаўлялі перад адпраўленнем у царкву, з ім абыходзілі вясельны поезд, з хлебом сустрэкалі маладых.

У Гомельскай вобласці, калі малады не падабаўся, то дзеўка аддавала назад хлеб, што прыносілі сваты [10, с. 5]. У в. Журавінка Дзяржынскага раёна, калі сваякі маладой ехалі ў двор маладога ў “выгляды” і ім там не спадабалася, то яны адсылалі хлеб, з якім прыходзілі сваты, а калі спадабалася, то разам вызначалі дзень вяселля [2, Спр. 1. Л. 3.].

У в. Савічы Гомельскай вобласці з сабой у сваты бралі гарэлку і хлеб, які маладая рэзала у знак згоды на шлюб. Па таму, як яна рэзала “пірог”, глядзелі, якім будзе сумеснае жыццё маладых: “Як разрэжа сразу, ужэ добра жыць будуці, і любіці яна яго, а калі рэжа, ды яшчэ трохі падумае, да ізноў і другі, і трэці, то ўжэ кажучі, што пагана будуць жыці” [1, с. 15].

У Салігорскім раёне на запоіны сваты жаніха прыносілі гарэлку і хлеб, які пакідалі ў доме маладой да вяселля [2, Спр. 10. Л. 3.].

На забеспячэнне шчаслівага жыцця ў пары і дабрабыту, ахову ад варожых уплываў

накіравана бласлаўленне маладых і абыходжанне вакол вясельнага пезда з хлебам-соллю. У Віцебскім павеце перад выездам да вянца бацька маладой браў кавалак хлеба, маці пасыпала яго соллю, клалі яго на стол насупраць нарочных і казалі: “Бласлаўляем хлебам-соллю і добрым здароўем” [29, с. 315]. У 1980-х гг. у калгасе “Нёман” Стаўбцоўскага раёна, як адпраўлялі маладых да шлюбу, бацькі нявесты абыходзілі вясельны поезд тры разы з хлебам-соллю і чаркамі гарэлкі. Маці пасыпала кругом жыта, бацька, прыгубліваючы за здароўе маладых, ліў рэшткі гарэлкі ўверх [8, с. 580]. У сучасны перыяд па сведчанню ўдзельнікаў вяселля ў горадзе Мінску, калі адпраўлялі маладога па нявесту, бацька жаніха абыходзіў машыну тройчы з хлебом і соллю.

Як слушна заўважаў М. Сумцоў, у абрадавым ужыванні хлеба соль мае дадатковае значэнне. У старажытнасці соль ахвяравалі багам. Як прадмет ахвяравання соль атрымала значэнне ахоўнага сродка супраць чарадзейства. У далейшым гістарычным развіцці свайго абрадавага ўжывання соль непарыўна з’ядналася з хлебом ва ўсіх тых выпадках яго ўжывання, калі хлеб сімвалізуе багацце [25, с. 246]. З хлебам-соллю сустрэкаюць маладога ў маладой, маладых са шлюбам, маладых у хаце маладога, што сімвалізуе жаданне, каб яны былі шчаслівымі і заможнымі.

Нельга не адзначыць полісемантычны характар сімвалікі хлеба ў абрадах сустрэчы маладога ў маладой. У рытуале прыезда маладога па маладую, што з’яўляецца перажыткам старажытнай формы шлюбу — выкрадання нявесты, у аснове семантыкі хлеба разам з пажаданнем дабрабыту знаходзіцца апазіцыя “варожасці — сваяцтва” (ўчыненне штучных перашкод, імітацыя ваенных дзеянняў як сімвал варожасці; хлеб як знак таго, што тут не ворагі, а свае). Абрадавыя дзеянні з хлебом (перадача хлеба, малады цалуе хлеб) з’яўляюцца па сутнасці абрадамі ўключэння, што яднаюць род жаніха і нявесты. Так, на Віцебшчыне перад дружнай жаніха вароты ля хаты

маладой звычайна зачынялі, а на просьбу і спробу адчыніць іх адказвалі адмовай, пагрозамі; ляскалі косамі, сярпамі, патэльнямі, стралялі на вецер нават і ў тым выпадку, калі з дружыны жаніха пачыналі перакідваць у двор грошы і іншыя малыя рэчы. Але як толькі быў перакінуты хлеб, вароты адразу ж адчынялі [19, с. 64]. Такі ж звычай існаваў і на Палессі, дзе жаніха з дружынаю “не пускалі дагэтуль, покі яны не перакінуць ці не дадуць цераз плот або цераз вароты пірог хлеба. Хлеба вораг не дае, а затым бачаць, што тут не вораг, і адчыняюць варота” [23, с. 203]. У м. Пагост Салігорскага раёна дружына жаніха пад’язджала з песнямі, крыкамі, шумам, робячы выгляд, што яны прыехалі з ваяўнічымі намерамі. Спачатку іх ў двор не пускалі. Затым бацька і маці выходзілі сустракаць маладога хлебам-соллю, гарэлкай, мёдам. Малады прыгубляў чарку, цалаваў хлеб.

Часам сустрэча маладога змяшчае элементы, што з’яўляюцца перажыткам старажытнай формы шлюбу — куплі-продажу нявесты. Так, у сучасны перыяд у в. Волма Дзяржынскага раёна маладога сустракаюць бацькі маладой з хлебам-соллю, гарэлкай. “Малады павінен выкупіць хлеб-соль, ён дае падарункі бацькам і ложаць грошы на чарку” [2, Спр. 11. Л. 31].

Сустрэча маладых і ўвядзенне іх у дом бацькоў маладога ўяўляе сабой комплекс абрадаў, мэтай якіх было далучэнне нявесты да новай сям’і. У в. Гацукі Слуцкага раёна у маладога маладых сустракалі маці з бацькам з хлебам-соллю, мёдам, чаркамі гарэлкі. Маладыя цалавалі хлеб-соль, што з’яўлялася сімвалам ўдзячнасці маладых за гасціннасць бацькоў [Спр. 17. Л. 8.]. У беларусаў з в. Расуха Чарнігаўскай губерні свёкар і свякруха выходзілі сустракаць маладых з хлебам. Тыя, са свайго боку, так сама падавалі ім хлеб, кланяліся бацькам [9, с. 362].

Хлеб з’яўляецца да таго ж сімвалам юрыдычнага замацавання шлюбнага саюзу [25, с. 247]. На Палессі на заручынах жаніха і нявесту заводзілі за стол, жаніх падаваў руку сваёй нявесце, а дружка клаў іх рукі на хлеб. У гэты час бацькі і госці выказвалі пажаданні накшталт наступнага: “Дай же Боже спожываць, щоб у пары состаретыся, быты здоровымі, да богатымі, щоб одно другога шанаваты, щоб діток годоваты” [7, с. 15]. У некаторых месцах

Расіі жаніх і нявеста на вяселлі клалі рукі на адзін хлеб. У славакаў на змовінах жаніх і нявеста падавалі адзін аднаму рукі цераз хлеб [25, с. 247]. У палякаў на заручынах (zagesiny) нарачоныя сядзелі за сталом насупраць адзін аднаго, падавалі адзін аднаму рукі і клалі іх на булку хлеба, закрытую хусткай. Гэтай хусткай ці ручніком ім звязвалі рукі на хлебе [6, с. 15].

Хлеб у вясельных абрадах асэнсоўваецца таксама як сімвал еднасці маладых. Лічылася, што два хлябы, якія зліпіліся паміж сабою пры выпяканні, могуць уплываць на яднанне маладых: кавалкі гэтых хлябоў (з месцаў іх зліпання) ім давалі з’есці ў час вяселля [13, с. 156].

Пры сустрэчы са шлюбу маладыя кусаюць хлеб па чарзе, што з’яўляецца сімвалам іх будучага сумеснага жыцця. Так, у в. Вялікае Сяло Дзяржынскага раёна маладых сустракалі з вячання ў варотах пры ўваходзе ў двор. Папярэдне бацькі выносілі на мяжу варот стол, засцілалі яго абрусам, клалі на стол на века ад дзяжы круглы бохан хлеба, “свяцонную соль”, ставілі бутэльку гарэлкі і дзве чаркі. Бацька наліваў у чаркі маладым гарэлкі, якую яны, трохі прыгубіўшы, вылівалі праз левае плячо за сябе. Маці брала хлеб і давала ўкусіць з цэлага бохана “доньцы”, а потым зяцю: так яна падносила тры разы. Вельмі падобны звычай існуе на Гомельшчыне, дзе маладым падносяць хлеб-соль, і яны павінны яго па разу адкусіць. Але ж семантыка дзеяння на сучасным вяселлі атрымоўвае іншую інтэрпрэтацыю (відаць, больш позняя паходжаньня): той з маладых, хто адкусіць або з’есць найвялікшы кусок хлеба, будзе галавой у доме. Змены ў семантыцы абрадавага дзеяння верагодна паказваюць на працэсы эгалітарызацыі сям’і.

Архаічны характар мае ўяўленне аб тым, што булка хлеба і кожны яго кавалак або крошка маюць цесную сувязь з лёсам чалавека [24, с. 384]. У в. Плашава Дзяржынскага раёна нявеста збірала шаферак у чужой хаце на “вянок”. Яны частаваліся і, калі ўсё з’ядуць, старшая шаферка збірала са стала крошкі і кідала на вуліцу, каб усе дзеўкі выйшлі замуж [2, Спр. 6, Л. 3].

У в. Путчына Дзяржынскага раёна маладая, выязджаючы з варот бацькоўскага дому, кідала назад невялічкі пірог, жадаючы выка-

заць гэтым, што яна назаўсёды захавае ўспамін і родныя пачуцці да дому. Уязджаючы ў вароты дома свайго мужа, яна таксама кідала пірог, але ўжо наперад. Рабілася гэта дзеля таго, каб жыццё было добрым і шчаслівым [2, Спр. 8, Л. 30-31].

Абавязковым момантам беларускага і ўвогуле ўсходнеславянскага вяселля было пчэнне каравая, які, таксама як і хлеб, атаясамліваецца з маладымі, іх сумесным лёсам і шчасцем. Сам працэс прыгатавання вясельнага хлеба (пераўтварэнне сырога цеста ў спечаны каравай) звязаны з пераходам маладых у іншую сацыяльную групу [17, с. 44].

Каравай у глыбокай старажытнасці, на думку даследчыкаў (М. Сумцоў, Я. Карскі), прысвячалі сонцу, бо “ад сонца залежыць жыццё, урадлівасць і ўвогуле плоднасць на зямлі” [15, с. 357]. Каравай, як сонца і хлеб, з’яўляецца ўвасабленнем шчасця, дабрабыту, сімвалам жыцця.

Калі каравай удаваўся, лічылі — гэта на шчасце. Асабліва радаваліся, калі каравай вырастаў настолькі, што для таго, каб выцягнуць яго з печы, трэба было вымаць некалькі цаглін [8, с. 20]. Лічылі, што каравай ні ў якім разе нельга пашкодзіць — лепш печ разбурыць. У в. Рог Салігорскага раёна перад замесам каравая тройчы хрысцілі цеста, каб не трэснуў пры выпечцы, “бо па добра выпечанаму караваю судзілі, якое будзе жыццё” [2, Спр. 4, Л. 31]. У Нараўлянскім раёне “калі каравай падшоў, то ставілі ў гарачую печ, якую перахрысцяць тры разы і просяць Бога, каб удаўся на славу” [1, с. 73]. У Ваўкавыскім павеце ў хмурны дзень каравай расчынялі ў тыя хвіліны, калі сонца выгляне з-за хмары, бо калі рабіць наадварот, то маладых, паводле павяр’я, чакалі б у жыцці сумныя дні, поўныя няшчасцяў і шматлікіх клопатаў [9, с. 138].

Каравай іншым разам сімвалізуе ўдзел абшчыны, міра, усяго рода. Сапраўды, каб печ каравай, збіраецца амаль што ўся вёска. У в. Наследнікі Дзяржынскага раёна лічылася, што чым больш людзей удзельнічае ў каравайным абрадзе, чым больш гоману і весялосці, тым лепш удаецца каравай, з якім звязваецца будучае маладых [2, Спр. 8, Л. 12-13]. У Расіі і Украіне, калі каравай саджалі ў печ, за лапату трымаліся ўсе прысутныя ў хаце [25, с. 248].

Каб забяспечыць маладым доўгае і шчаслівае жыццё ў пары, каравай павінны былі рабіць жанчыны, якія шчасліва жывуць у пары і маюць дзяцей, а “не тыя, хто ўдава ці разлучніца”. Дзеля таго, каб маладым усяго было густа, трэба было, лічылася, рабіць густое цеста [23, с. 199]. Каравай мясілі далонямі, а не кулакамі, каб малады ніколі не падымаў рукі на маладую; рабілі яго салодкім, часам без солі, дабаўляючы невялікую колькасць гарэлкі, што азначала салодкае і вясёлае жыццё будучай пары [13, с. 82].

У в. Данілавічы Веткаўскага раёна, “калі ў бацькі былі яшчэ незамужнія дачкі, лапатай, якой ставілі каравай у печ, дакраналіся да іх гадоў. Ваду, у якой каравайніцы мылі рукі, вылівалі пад дрэвы, у хлеў, каб быў добры ўраджай і ў хлеве было поўна жывёнасці” [10, с. 105].

Абавязкова тройчы прасілі благаслаўлення “каравай расчыніці”, “каравай мясіці”, “каравай у печ пасадзіці”. У в. Пугчына Дзяржынскага раёна хросная маці або старэйшая ў хаце жанчына перад тым як сыпаць у дзяжу муку, прасіла тры разы благаслаўлення наступным чынам: “Ёсць тут Бог, бацька, матка, родныя і суседзі, блізкія і дальнія, мужы статэчныя, бабкі запечныя, дзеткі запечныя, благаславіце краснай панне каравай учыніць”. Усе прысутныя адказвалі: “Бог благаславіць!”. Як мясілі каравай, дзякавалі Богу, што “мы каравай замясілі”: Хвала табе, Божа! // Што мы дзела зрабілі // Каравай замясілі // Ручкамі бяленькімі // Персцямі залаценькімі // Песнямі весяленькімі [2, Спр. 8, Л. 14].

У вясельных каравайных песнях звяртаюцца да Бога і Прачыстай: “Прачыстая маці, // Прыйдзі к нашай хаце // Вяселе зачынаці, // Каравай рашчыняці” [11, с. 62] або “Сам Бог каравай месіць, // Анёлы вадуносяць, // Прачыстую просяць: // - Прачыстая маці, // Хадзі нам памагаці // Каравай расчыняці” [11, с. 98].

Пры падзеле каравая каравай бралі толькі платочкам, голымі рукамі нельга было браць, каб маладыя бедна не жылі [1, с. 21]. За атрыманую частку каравая кожны з прысутных чым-небудзь адорваў маладых. Звычайна каравай нявесты дзялілі ў хаце яе бацькоў, а каравай маладога — у яго бацькоў на другі дзень вяселля. Але іншы раз імі абменьваліся, і ў гэтым выпадку каравай маладога дзялілі ў нявес-

ты перад яе ад'ездам да маладога, а яе каравай — у хаце маладога напрыканцы вяселля. У народным уяўленні, кожны чалавек можа мець каравай толькі адзін раз на вяселлі, таму калі замуж выходзіла ўдава ці жаніўся ўдавец, каравай не пяклі [13, с. 82]. У в. Путчына Дзяржынскага раёна лічылі, што, калі хоць маленькі кавалачак каравая пакласці ў насеннае збожжа, то атрымаеш багаты ўраджай [2, Спр. 8, Л. 16].

Лічылася, што каравай (таксама як і хлеб) увасабляе долю (шчасце) чалавека. На Віцебшчыне разам з караваем з застаўшагася цеста пяклі “паскробышы”, якія называліся “гусямі” і “долей”. Першыя даваліся маладым перад пасцельным абрадам, каб яны з'елі іх разам з засмажанай курыцай, “долю” ж маладыя павінны трымаць за пазухай падчас вячання і вясельнага застолля [19, с. 57].

Уяўленне аб караваі як сімвале жыцця прывяло да з'яўлення некаторых жартоўных абрадаў і звычайў. Так, у в. Зелянковічы Глускага раёна, калі прыязджаў малады, на дварэ каля стала сустракаліся старшыя сваты — нявесцін і жаніхоў. Кожны трымаў на ручніку каравай — “паўмесяц”. Сваты здароўкаліся і потым, жартуючы, падымалі свае караваі.

- Мой каравай вышай!
- Мой каравай вышай!

Здаралася, што сваты ўзбіраліся з караваямі нават на плот. Лічылася, што калі яго каравай вышэй, дык яго будзе верх у жыцці, а калі яе — наадварот [8, с. 563-564].

Звычайным кампанентам ва ўсходнеславянскіх і індаеўрапейскіх вясельных абрадах з'яўляецца зерне, якое мае ўстойлівую семантыку “урадлівасці”, “багацця”, “жыцця”, “добрабыту”. Шляхам кантактнай магіі зерне забяспечвала добрабыт, урадлівасць, багацце, здароўе ўдзельнікам абраду і, апрача таго, засцерагала (ахоўвала) ад магчымага негатыўнага знешняга ўплыву (чараў). Усё гэта рэалізавалася ў абрадах абсыпання зернем, а таксама насыпаннем зерня ў карманы адзення, у абутак і г.д. [17, с. 38].

У беларусаў жаніха і нявесту абсыпаюць часцей за ўсё жытам, аўсом, на сучасным вяселлі таксама цукеркамі. У балгар маладых, выпраўляючы да вянца, абсыпаюць зернем і мелкімі манеткамі [6, с. 149]. У Фландрыі (паўночны рэгіён Бельгіі), згодна з традыцы-

яй, ўдзельнікі вяселля абсыпаюць маладых рысам, калі яны выходзяць з царквы (у сучаснай інтэрпрэтацыі пялёсткамі ружаў і іншых кветак). У старажытных грэкаў маладых у доме бацькоў маладога абсыпалі салодкімі пладамі і цукеркамі, арэхамі і гранатавымі зярняткамі [25, с. 176]. У старажытных індусаў маладых абсыпалі рысам [25, с. 176]. У Брытаніі даўней існаваў звычай абсыпаць нявесту маленькімі пірагамі, а ў Шатландыі ламаць пірог над галавой нявесты. Гэтае абрадавае дзеянне таксама мела функцыю прадудыравання фертыльнасці.

Зерне несумненна з'яўляецца сімвалам плоднасці і багацця, на што паказвае і старадаўні англійскі звычай: у часы Шэкспіра ў вясельным поездзе везлі снапы жыта.

У беларусаў, таксама як і ў іншых індаеўрапейскіх народаў, абрад абсыпання зернем мае сімвалічнае значэнне прадудыравання шчасця, багацця і нараджэння дзяцей. Адным з ускосных сведчанняў таго з'яўляецца наступнае беларускае вясельнае пажаданне: “Колькі зярнятак у каласочку, столькі хай будзе дачок і сыночкаў”.

У вясельным абрадзе абсыпанне жаніха і нявесты, а часта і ўсіх удзельнікаў абраду адбывалася кожны раз перад тым, як яны пакідалі дом жаніха або нявесты, перад адпраўленнем у царкву і як сустракаюць маладых з царквы, перад домам маладога або маладой, на ўмоўных межах-пераходах (у двары, на парозе хаты, у сенцах і г. д), г. зн. у момант, калі ўдзельнікі абраду пакідалі “сваю тэрыторыю” і вярталіся назад [17, с. 39]. Абрад абсыпання звычайна выконвае маці.

У в. Скірмантава Дзяржынскага раёна, выпраўляючы маладога па маладую, бацькі абыходзілі вясельны поезд тры разы з іконаю ў руках і пасыпалі жытам, часам таксама аўсом, арэхамі [2, Спр. 9, Л. 3, 9]. У м. Пагост Салігорскага раёна, калі адпраўлялі маладых да вянца, бацькі абыходзілі павозкі — бацька з іконаю, а маці абсыпала жытам. У в. Путчына Дзяржынскага раёна пры адпраўленні да вянца маці маладой у вывернутым кажусе брала ў прыпол аўса, у міску вады, запальвала грамнічную свечку і абыходзіла вясельны поезд, кропячы ўсіх вадой і пасыпаючы аўсом, іншы раз даючы яго коням [2, Спр. 8, Л. 26].

Сімвалічнае значэнне абсыпання зернем вельмі поўна раскрываецца ў вясельнай песні, дзе абсыпанне аўсом параўноўваецца з надзяленнем шчасцем-долей. У в. Маркава Маладзечанскага раёна пры адпраўленні да шлюбу бацька маладой хрысціў дарогу перад канём, абыходзіў тры разы воз і абсыпаў яго аўсом, хмелем. Дзяўчаты спявалі:

*“Я сваё дзіцятачка аўсом, хмелем абсыпаю,
Шчасце-долю пасылаю”* [8, с. 479].

На беларускім Палессі пасля вянца маці нявесты сустракала маладых наступным чынам: “Матка маладое у вывернутым поўсцю наверх кажусе корміць маладых мёдам кожнага па тры разы, потым абсыпае іх збожжам і вядзе ў хату. Робіць гэта матка дзеля таго, каб яны былі багатыя ды заўжды мелі вялікі прыплод і ўраджай збожжа і каб іх жыццё было салодкім” [23, с. 204].

У Віцебскай губерні пры ўваходзе “кінягіні” ў дом бацькоў “князя” старшы сват выплэскаў міску з аўсом і вадой ўверх перад самай “кінягіней” дзеля таго, каб у гэтым доме ёй жылося шчасліва [19, с. 65].

Наогул, абрадавае ўжыванне хлебнага зерня на беларускім вяселлі з’яўляецца шырокім і разнастайным. Так, у Віцебскай губерні ў час “запоін” нявеста сыпала ў бутэльку некалькі зярняткаў жыта, каб быў добры ўраджай [19, с. 55]. У пачатку XX ст. на Палессі малады, як збіраўся да вянца, клаў у боты каласы жыта і сыпаў семя ільну — дзеля таго, каб быў ураджай і ўсё добра пладзіла, а таксама медзяныя або срэбраныя грошы — каб жыццё было багатым [23, с. 200].

Зерне або хлеб, соль клалі ў дзяжу ў час пасада. У Салігорскім раёне, як малады ехаў да маладой або маладыя выязджалі да маладога, то вёзлі з сабой кораб з жытам [2, Спр. 10, Л. 7-12]. Часам з сабой у дарогу давалі свянцонае жыта. Рабілі гэта дзеля таго, каб не зачаравалі ў дарозе і каб жыццё было багатае [2, Спр. 3, Л. 5]. У в. Міхнаўка Гомельскай вобласці маладая, выходзячы з хаты, сыпала жыта цераз галаву назад, а прыехаўшы к свякрусе, сыпала жыта ўперад [10, с. 41]. Жыта ставілі пад ложка маладым, каб тые жылі багата і не мелі ні ў чым нястачы. Паўсюдна на Беларусі маладая сыпала жыта па вуглах у хаце маладога, лічылася, для багатага і шчаслівага жыцця. Напрыклад, у Мінскай губерні

напрыканцы XIX ст. маладая, уваходзячы ў хату бацькоў маладога, рассыпала па хаце жыта, абгортвала палатном хлеб і клала на стол, пакрывава абразы ручнікамі [8, с. 241]. Глыбокае значэнне тут мае семантыка жыта. У народнай этымалогіі слова “жыта” лічыцца роднасным са словам “жыццё”.

Наогул, абрадавае ўжыванне зерня распаўсюджана на вяселлях усіх славянскіх, больш таго, усіх індаеўрапейскіх народаў. Гэта настолькі важны акт вясельнага рытуалу, што без яго не ўяўляецца вяселле ва ўсходніх славян [25, с. 176]. Зерне (жыта) сімвалізуе шчасце, багацце, шматлікае патомства. На думку М. Сумцова, хлебнае зерне ў вясельных абрадах ішло поплец з печаным хлебам, не зліваючыся з апошнім па свайму сімвалічнаму і рэлігійна-міфічнаму значэнню, а толькі дапаляючы і разам з тым складаючы нешта цэльнае, арганічна звязанае з усёй паэзіяй і драмай праслалення сіл прыроды: сонца, дажджу [25, с. 181].

Адным з самых распаўсюджаных пачастункаў у традыцыйным беларускім вясельным абрадзе была каша, абрадавая значнасць якой тлумачыцца яе сувяззю з жыватворнай магічнай сілай збожжа [4, с. 242].

У некаторых рэгіёнах Беларусі і Расіі існаваў звычай карміць маладых кашай у першы дзень вяселля. Часам іх частавалі кашай асобна ад усіх гасцей, перад тым як адвесці спаць: іх кармілі кашай з аднаго гаршка і адной лыжкай, што мела на мэце прадудыраванне плоднасці маладых [17, с. 40]. Абрад частавання маладых кашай звычайна суправаджаўся біццём гаршкоў, што сімвалічна пазначала пераход да жаночкасці, і спевамі, прыгаворамі эратычнага зместу¹.

На Беларусі і Расіі кашу часам падавалі напрыканцы вясельнай бяседы як апошняю “разгонную” страву, што сімвалізавала заканчэнне застолля. У некаторых месцах Расіі яе так і называлі “каша-разгонница” [17, с. 40].

¹ Дарэчы, рытуальнае біццё посуду мае трывалыя асацыяцыі з уяўленнямі аб шчасці. У якасці паралелі адзначым, што ў англійчан талерку з кавалкам шлюбнага пірага выкідвалі праз акно, калі нявеста ўваходзіла ў дом сваіх бацькоў, вяртаючыся з царквы. Калі талерка выпадкова не разбівалася, то гэта лічылі нешчаслівым знакам. Калі ж разбівалася, што здаралася найчасцей за ўсё, то гэта было знакам, што будучае сямейнае жыццё будзе шчаслівым. На балгарскім вяселлі нявеста кідала за сабе цераз галаву талерку (зусім новую, якую спецыяльна для гэтай мэты купляў жаніх) з жытам, манеткамі і сырым яйкам. Надзвычайным добрым знакам лічылася, калі талерка разбівалася ўшчэнт.

Каша ўжывалася ў жартоўных спаборніцтвах маладых. У Вілейскім павеце ў канцы XIX ст. на другі дзень вяселля маладым падавалі па чарцы гарэлкі, закуску і гарачую ячную кашу. Маладыя спяшаліся абмазаць адзін аднаго кашаю: “хто першы паспее гэта зрабіць, той будзе верхаводзіць і ў жыцці” [9, с. 122].

Каша на другі дзень вяселля сімвалізавала прызнанне цнатлівасці маладой. На Палессі на другі дзень вяселля ў выпадку цнатлівасці нявесты варылі салодкую кашу, а ў адваротным выпадку — несалодкую або салёную [26, с. 203].

Вельмі падобнае семантычнае значэнне мела абрадавае выкарыстанне бліноў. На Магілёўшчыне, калі нявеста аказвалася цнатлівай, пяклі цэлыя бліны і падавалі гасцям на стол. У адваротным выпадку, у блінах пракручвалі дзіркі [27, с. 300-301].

Паўсюдна ў Расіі цешча частуе зяця блінамі напрыканцы вяселля. У час пачастунку нявеста імкнецца вырваць у жаніха першы блін, каб атрымаць уладу над мужам. Па спосабу з’ядання бліна меркавалі аб цнатлівасці маладой: у выпадку страты цнатлівасці да шлюбу, жаніх ламаў блін, пракусваў сярэдзіну, адкладваў узяты блін і больш не еў, дараваў цешчы дыравы блін і г. д. [24, с. 54].

Трэба дадаць, што абрадавае жыванне хлебнага зерня і яго вытворных (каравая, хлеба, кашы, бліноў) ласціва як асабіста вяселю, так і варожбам. Больш таго, семантыка зерня і яго вытворных выяўляецца тут надвычай ярка. Як мы ўжо адзначалі вышэй, хлеб у народным уяленні — увасабленне шчасця, дабрабыту і багацця, сімвал жыцця. Аб гэтым сведчыць наступная варажба. Якая-небудзь маладзіца трымае пад шапкамі на сталі ці на лаве хлеб, іголку або якія-небудзь іншыя малыя рэчы. Дзекі, якія варажылі, падыходзяць па чарзе і бяруць адну шапку. Калі трапіцца хлеб, то замужам будзе дастатак, калі ж, напрыклад, іголка, то суджаны будзе кравец [23, с. 141].

У сувязі з абрадавым ужываннем хлеба знаходзіцца таксама абрадавае жыванне кашы або куцці. Па свайму нутранаму сэнсу гэта з’явы амаль тоесныя. Так, у Бабруйскім павеце Беларусі на Каляды дзячыны і хлопцы з куццёй і булкай пыталіся імя першага спатка-

нага [3, с. 64]. Якое тыя скажуць імя, так будуць зваць суджанага ці суджаную. На Беларускім Палессі лічылі, што калі дзячына спачатку сустрэне жанчыну, а хлопец — мужчыну, то, пэна, “у той год не мае быць у пары” [23, с. 140].

На Віцебшчыне на Каляды заўважалі, як паводзяць сябе куры, ключучы пакладзеную ім куццю: калі яны спакойныя, не б’юцца паміж сабой, то ў дзяўчыны, якая варожыць, будзе ціхі, спакойны муж; у адваротным жа выпадку — задзірысты і буйны [19, с. 51].

Дзячына магла варажыць аб суджаным і наступным чынам: узяць напарстак солі, напарстак вады і напарстак мукі і спячы круглы блін, з’есці адну палову, а другую палажыць нанач пад галаву. Хто прысніцца, той будзе мужам [29, с. 451].

Варажылі таксама на калосі, зерні, насенні ільну. На Палессі шчодры вечар перад Новым годам дзекі і хлопцы гадалі, якая ім будзе пара, якая іх сустрэне доля. Пасля вячэры дзекі выцягвалі з новай страхі саломінкі. Каму трапіцца дажэйшая саломінка, той хутка будзе пары. Калі саломінка з коласам, то дэка пойдзе замуж за хлопца, а калі без коласа, то за даца. Колас з зярняткамі сімвалізава надзею, што суджаны будзе багаты, а пусты колас азнача супрацьлеглае [23, с. 139]. У Віцебскай Беларусі на св. Андрэя (13 снежня), як садзілася сонца, дзяўчына станавілася пасярод гумна і, трымаючы над галавою горстку насення ільну, тройчы вымаўляла: “Андрэю, Андрэю! На цябе лён сею!”. Вяртаючыся ў хату, яна клала насенне пад падушку, каб у тую ж ноч прысніўся суджаны [19, с. 53].

Такім чынам, зерне і яго вытворныя выкарыстоўваліся менавіта ў самых адказных, пераходных момантах вяселля і характарызаваліся выразнымі полісемантызмам і поліфункцыянальнасцю. Па-першае, яны атаясамліваліся з дабрабытам, багаццем, плоднасцю, мелі сімвалічнае значэнне прадудыравання шчасця, дзетанараджэння і добрай долі, звязваліся з лёсам маладых, па-другое, служылі сімвалам далучэння нявесты да новай сям’і, з’яднання двух родаў, па-трэцяе, сімвалізавалі цнатлівасць нявесты і, нарэшце, асобныя з іх імфармавалі аб пачатку і заканчэнні вяселля.

Спіс літаратуры

1. Абрадавы фальклор Гомельскага Палесся / Уклад. В. С. Новак. — Гомель, 1998. — 139 с.
2. Архіў Мінскага абласнога цэнтра народнай творчасці. Ф. 2. Воп. 2.
3. *Афанасьев А. Н.* Поэтические воззрения славян на природу: В 3 т. — М.: Индрик, 1994-1995. — Т. 1. — 1994. — 800 с.
4. Беларуская міфалогія: Энциклапед. слоўн. / С. Санько, Т. Валодзіна, У. Васілевіч і інш. — Мн.: Беларусь, 2004. — 592 с.
5. *Бернштам Т. А.* Орнитоморфная символика у восточных славян // Сов. этнография. — 1982. — № 1. — С. 22-34.
6. Брак у народаў Цэнтральнай і Юго-Восточнай Еўропы. — М.: Наука, 1988. — 238 с.
7. *Булгаковский Д. Г.* Пинчуки: Этнографический сборник. — СПб.: В типографии В. Безобразова и комп., 1890. — 200 с.
8. Вяселле: Абрад. — Мн.: Навука і тэхніка, 1978. — 640 с.
9. Вяселле: Абрад. — 2-е выд. — Мн.: Бел. навука, 2004. — 683 с.
10. Вяселле на Гомельшчыне: фальклорна-этнографічны зборнік. — Мн.: ЛМФ “Нёман”, 2003. — 472 с.
11. Вяселле: Песні: У 6 кн. / Склад. Л. А. Малаш. — Мн.: Навука і тэхніка, 1981. — Кн. 2. — 831 с.
12. З вечнага: Зборнік фальклорна-этнографічных матэрыялаў Случчыны / Уклад. Р. В. Родчанка. — Мн., 1990. — 62 с.
13. *Каваль У. І.* Народныя ўяўленні, павер’і і прыкметы: Даведнік па ўсходнеславянскай міфалогіі. — Гомель: Беларускае Агенцтва навукова-тэхнічнай і дзелавой інфармацыі, 1995. — 180 с.
14. *Каваль У. І.* Чым адгукаецца слова: Фразеалогія ў павер’ях, абрадах і звычаях. — Мн.: Нар. асвета, 1994. — 48 с.
15. *Карскі Я. Х.* Беларусы. — Мн., 2001. — 640 с.
16. *Крачковский Юл. Ф.* Быт западно-русского селянина. — М.: В Университетской типографии, 1874. — 212 с.

17. *Лаврентьева Л. С.* Символические функции еды в обрядах // Фольклор и этнография. Проблемы реконструкции фактов традиционной культуры: Сб. научн. трудов. — Л.: Наука, 1990. — С. 37-47.

18. Лірыка беларускага вяселля / Укладанне і рэдакцыя Н. С. Гілевіча. Мн.: Выш. школа, 1979. — 656 с.

19. *Никифоровский Н. Я.* Простонародные приметы и поверья, суеверные обряды и обычаи, легендарные сказания о лицах и местах Витебской Белоруссии. — Витебск: Губерн. Типо-Литография, 1897. — 307 с.

20. *Потебня А. А.* Мысль и язык. — К.: Синто, 1993. — 192 с.

21. *Раговіч У. І.* Песенны фальклор Палесся. У 3 т. — Мн.: Выд-ва “Чатыры чвэрці”. — Т. 2: Вяселле. — 592 с.

22. *Романов Е. Р.* Белорусский сборник. — Вильна: Тип. А. Г. Сыркина, 1912. — Вып. 8. — 600 с.

23. *Сержпутоўскі А. К.* Прымхі і забабоны беларусаў-палешукоў. — Мн., 1998. — 301 с.

24. Славянская мифология: Энциклопедический словарь. — М.: Эллис Лак, 1995. — 416 с.

25. *Сумцов Н. Ф.* Символика славянских обрядов: Избранные труды. — М., 1996. — 296 с.

26. *Толстая С. М.* Символика девственности в Полесском свадебном обряде // Секс и эротика в русской традиционной культуре: Сб. статей. — М.: Ладомир, 1996. — С. 192-206.

27. Традыцыйная мастацкая культура беларусаў. У 6 т. / Т. Б. Варфаламеева, В. І. Басько, М. А. Козенка і інш. — Мн.: Беларуская навука, 2001. — Т. 1: Магілёўскае Падняпроў’е. — 797 с.

28. *Фядосік А. С.* Вясельная паэзія // Сямейна-абрадавая паэзія. Народны тэатр / А. С. Фядосік, А. С. Емяльянаў, У. М. Сысоў і інш. — Мн.: Бел. навука, 2001. — С. 106-272.

29. *Шейн П. В.* Белорусские народные песни, с относящимися к ним обрядами, обычаями и суевериями. — СПб.: Тип-ия Майкова, 1874. — 566 с.

Тэкст стат’і падаецца в авторскіх рэдакцыі

The article aims to analyse the most significant semantic components of the symbols of wheat and its derivatives in wedding rites and poetry. Special attention is given to comparative analysis between different cultures. The ritual use of bread and wheat has been associated with weddings throughout history. Since ancient times wheat and the wedding ritual bread have symbolised fertility and wealth, happiness and the everlasting union of the couple getting married, which is illustrated in many customs. Wheat and its derivatives are sometimes a symbol of the bride's virginity and some of them signal the end of the wedding.